

SOUČASNÉ MOŽNOSTI A VÝHLEDY V OBLASTI CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V ČR

Helena Zlámalová, Helena Šebková, Jiří Průcha

Postavení celoživotního vzdělávání na vysokých školách (VŠ) je hojně diskutovanou oblastí jejich činnosti především s ohledem na mezinárodní tendence a také proto, že v České republice (ČR) nemá tato forma vzdělávání na vysokých školách výraznou tradici. V minulosti byly vysoké školy utvářeny a podporovány jednoznačně směrem k realizaci vysokoškolského odborného studia a s tím souvisejícím důrazem na vědeckovýzkumnou činnost svých pracovníků. Celoživotního vzdělávání občanů (tedy spíše dalšího vzdělávání) se většinou vysoké školy účastnily pouze formou tzv. Univerzity třetího věku, státem podporovaného vzdělávání seniorů a popř. postgraduálními kurzy pro své absolventy (např. další vzdělávání pedagogických pracovníků).

V souladu s evropskými prioritami deklarují současné vysoké školy zájem o uplatnění celoživotního vzdělávání ve své vzdělávací praxi a státní politika tento trend podporuje. Národní program rozvoje vzdělávání (Bílá kniha, 2001) definuje v oblasti utváření terciárního sektoru jako jeden z hlavních záměrů „zdůrazňování konceptu celoživotního učení, k jehož rozvoji je nutná rozmanitá a prostupná struktura nejen terciárního sektoru, ale celého vzdělávacího systému, nabízející moderní formy studia s využitím informačních a komunikačních technologií“. Tento cíl přebírá i dokument Strategie rozvoje terciárního vzdělávání v České republice (2000–2005). Předpokládá se však, že vysoké školy zůstanou v oblasti celoživotního vzdělávání institucemi, které v žádném případě nebudou zajišťovat všechny jeho varianty. V souladu s mezinárodním vývojem a směřováním k tzv. učící se společnosti je však třeba počítat s nárůstem zájmu dospělých o další vzdělávání a vysoké školy mohou hrát v této oblasti významnou roli.

Na vysoké školy (VŠ) se budou především vracet absolventi s potřebou dalšího doplnění své odborné kvalifikace, s potřebou získání poznatků z aktuálního vývoje vědy a výzkumu, s potřebou doplnění určitých

rozšiřujících nebo nových disciplín, kterými mohou doplnit své praktické potřeby apod.

Zároveň se ale budou na VŠ obracet se zájmem o další vzdělávání jedinci i profesní skupiny, reflektující své současné potřeby kvalifikačního i osobního růstu. Tím, že budou VŠ tento trend respektovat a budou mu vycházet vstříc, stane se celoživotní vzdělávání jednou z jejich hlavních činností a mají šanci se přerodit z izolovaných akademických institucí ve skutečná **centra vzdělanosti**, zejména s důrazem na region své působnosti.

Celoživotní vzdělávání (CŽV) na vysokých školách se řídí zákonem 111/98 Sb. Zejména důležitá je jeho novelizace z roku 2001 (zákon č. 147/2001 Sb.), kde je celoživotní vzdělávání takto **legislativně opatřeno v § 60**:

(1) V rámci své vzdělávací činnosti může vysoká škola poskytovat bezplatně nebo za úplaty programy celoživotního vzdělávání mimo rámec studijních programů, orientované na výkon povolání nebo zájmově. Bližší podmínky celoživotního vzdělávání stanoví vnitřní předpis. Účastníci celoživotního vzdělávání s ním musí být seznámeni předem.

(2) O absolvování studia v rámci celoživotního vzdělávání vydá vysoká škola jeho účastníkům osvědčení. Úspěšným absolventům celoživotního vzdělávání v rámci akreditovaných studijních programů, pokud se stanou studenty podle tohoto zákona (§ 48 až 50), může vysoká škola uznat kredity, které získali v programu celoživotního vzdělávání až do výše 60 % kreditů potřebných k řádnému ukončení studia.

(3) Účastníci celoživotního vzdělávání nejsou studenty podle tohoto zákona.

Novela zákona tedy umožňuje dosažení návaznosti a možného uznávání některých kurzů a modulů CŽV

pro vysokoškolské vzdělávání, vedoucí k akademickému titulu, po absolvování akreditovaného studijního programu. Jinými slovy, části tohoto akreditovaného studijního programu může úspěšný student kurzů celoživotního vzdělávání realizovat právě touto cestou.

Prostupnost a otevřenost vzdělávacího systému na národní i mezinárodní úrovni, v souladu s jedním z hlavních cílů boloňsko-pražského procesu, zjednoduší modulární stavba studia, kde jednotlivé moduly budou ukončeny různými osvědčeními. (Modulem se rozumí ucelená část studijního programu, která je standardně metodicky i formálně uspořádána a umožňuje sestavování vyšších vzdělávacích celků, ale i oddělené studium.) Úspěšně ukončené moduly z jednoho typu studijního programu lze akceptovat v jiném programu i na jiné vzdělávací instituci. V praxi se to však zatím neděje.

Dalším záměrem je **využívání kreditového systému** (ECTS nebo jeho modifikací) jako nástroje, který usnadní uznávání částí studia absolvovaných na školách v ČR i v zahraničí a podpoří tak prostupnost systému i mobilitu studentů. Pro vysoké školy se to stává postupně běžnou záležitostí. Je ale nutné motivovat k užívání kreditového systému také další součásti terciárního sektoru vzdělávání, zejména vyšší odborné školy.

Maximálně využívat kreditový systém mimo jiné znamená akceptovat kredity získané studiem na nižších stupních vzdělávací soustavy, pokud je vhodné/ možné toto studium uznat na stupni vyšším. V tomto smyslu je potřeba apelovat jak na vysoké školy, tak na Akreditační komisi, aby se uplatňovaly myšlenky boloňského procesu a jeho pokračování, potvrzené ministry školství v Pražském komuniké.

Vysoké školy využívají a budou nadále patrně ve stále větší míře využívat ustanovení zákona o vysokých školách, které umožňuje poskytnout část dotace na programy celoživotního vzdělávání, ale také rozvíjet profesně i zájmově orientované krátké kurzy za úplatu. Je však ale nutné důsledně sledovat, aby tyto placené kurzy měly odpovídající kvalitu obsahovou i formální a byly připravovány s určitým strategickým záměrem. K tomu je třeba nejprve zajistit tyto kroky:

- analýzu trhu a poptávky po určitých tématech v návaznosti na možnosti VŠ;

- definování cílů studia v návaznosti na potřeby cílové skupiny;
- stanovení obsahu studijního produktu a rozsahu jeho jednotlivých částí v návaznosti na skutečné potřeby zájemců;
- výběr metodiky (formy) studia s ohledem na reálné možnosti cílové skupiny i vzdělávací instituce;
- finanční rozvahu (analýzu vstupních nákladů, realizačních nákladů, možnosti a rychlost návratnosti investice, marketing a další);
- zajištění certifikace, akreditace, uznávání v rámci akreditovaných studijních programů.

Toto jsou úkoly především pro vedení samotné vysoké školy, resp. pro **samostatnou organizační jednotku**, která se bude problematikou celoživotního vzdělávání zabývat. Není možné cíleně, odpovědně a efektivně připravovat a realizovat celoživotní vzdělávání na VŠ bez toho, aby bylo vytvořeno potřebné zázemí a podmínky pro pracovníky, kteří se budou této činnosti cíleně věnovat. Celoživotní vzdělávání na VŠ nemůže a ani nesmí být chápáno jako něco navíc. Je pevnou součástí činnosti vysoké školy a pro řadu z nich bude v budoucnu možná velmi důležitým prvkem vzdělávacích aktivit, protože počty potenciálních studentů denního graduálního studia budou v souladu s demografickým vývojem klesat.

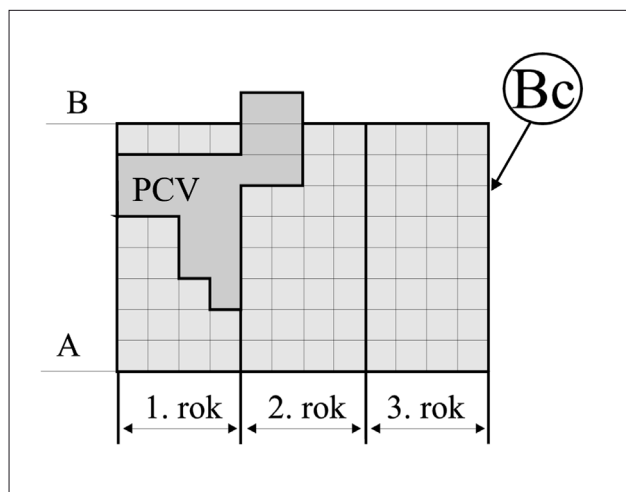
Tvůrci a odpovědní akademičtí pracovníci za jednotlivé akreditované studijní programy musí zodpovědně zvážit, které části programů celoživotního vzdělávání mohou být v souladu se zákonem uznány pro graduální studium. Cílem se nesmí stát to, aby nabídka v rámci celoživotního vzdělávání byla ve skutečnosti zaměřena plně na kopírování obsahu akreditovaných studijních programů. Celoživotní vzdělávání by mělo nabízet jednotlivé předměty, kurzy a ucelené moduly, které dospělým (zaměstnaným) uchazečům o studium umožní postupně si zvyšovat kvalifikaci nebo se vzdělávat zájmově. Musí být umožněn především relativně snadný přístup ke vzdělávání, a to kdykoliv uchazeč potřebuje, bez ohledu na jeho věk.

Zároveň je žádoucí, aby takto dosažené vzdělání bylo na základě příslušných osvědčení akceptováno při vstupu do akreditovaného studijního programu

Č L Á N K Y

v míře, kterou zákon stanoví, ve shodě s představou dostupnosti terciárního vzdělávání s nabídkou studia z oblasti celoživotního vzdělávání, která je jednou z velmi důležitých myšlenek Boloňské deklarace.

Schéma možnosti uznávání kurzů celoživotního vzdělávání

Princip uvedené koncepce dostupnosti mezi akreditovanými studijními programy a programy celoživotního vzdělávání je znázorněn na obrázku. Síť představuje množinu předmětů akreditovaného bakalářského studijního programu. Skupina předmětů označená PCV tvoří modul získaný v rámci celoživotního vzdělávání, které může poskytovat vysoká škola, na které bude o uznání žádáno, jiná vysoká škola, vyšší odborná škola nebo další vzdělávací instituce či dokonce, v souladu s Boloňskou deklarací i instituce, která není součástí formálního vzdělávacího systému. Příslušný modul může pokrývat předměty, které jsou součástí akreditovaného studijního programu, ale samozřejmě i další, které daný akreditovaný program nevyžaduje. Jejich skladba může zasahovat do různých studijních ročníků. Zkušenost odpovědných akademických pracovníků a děkana/rektora vysoké školy umožňuje uznat absolvování modulu (nebo jeho části) jako součást akreditovaného studijního programu. Podle zásad Lisabonské úmluvy by uznání nemělo vyžadovat důslednou ekvivalenci částí studia,

ale zohlednit především vynaloženou studijní zátěž (získané kredity).

Uvedený příklad může být dobře akceptovatelný pro vysoké školy navzájem. V současné době probíhá – především na úrovni Akreditační komise – diskuse o tom, zda a jak uznávat vzdělání dosažené na vyšších odborných školách. Děje se tak i přesto, že jsme signatáři Boloňské deklarace a dali jsme tím najevo, že Česká republika s myšlenkou uznávání studia tak, jak je v deklaraci formulovaná, souhlasí.

Zatím zcela mimo náměty diskuse v našem vzdělávacím prostředí se ocitá uznávání celoživotního vzdělání získaného mimo formální vzdělávací systém. Jde o otázku značně složitou, spojenou s problémem hodnocení a zajištění příslušné kvality vzdělání poskytovaného různými druhy vzdělavatelů. Týká se též velmi rychle se rozvíjejícího transnárodního vzdělávání. Je naprosto jasné, že se problémům spojeným s těmito trendy nevyhneme a že náš vstup do Evropské unie i globalizace obecně naše řešení urychlí stejně tak, jako velmi rychle zdokonalování a rozšiřování moderních forem vzdělávání, které využívají všech možností informačních a komunikačních technologií. Těmito otázkami se budeme muset v nejbližší budoucnosti velmi vážně zabývat.

Jednou z možností, jak získat alespoň obecnou informaci o současném stavu celoživotního vzdělávání na VŠ, je analýza Dlouhodobých plánů (DP) jednotlivých univerzit a vysokých škol. Vypracovávat tyto dokumenty je pro VŠ povinností plynoucí ze zákona, včetně jejich každoroční aktualizace. Ukazuje se, že ve svých dlouhodobých záměrech i krátkodobých aktualizacích nepovažují mnohé VŠ tuto problematiku za příliš zásadní. V těchto plánech se většinou spokojily s konstatováním, že „budou rozvoj CŽV podporovat“, popř. jsou zdůrazňovány aktivity v oblasti Univerzity třetího věku či dalšího vzdělávání pedagogů. Jednu z mála výjimek představuje např. Masarykova univerzita v Brně, která ve své aktualizaci DP pro rok 2003 věnuje značnou pozornost systémovému řešení této problematiky, včetně vytvoření Ústavu celoživotního vzdělávání, personálního zabezpečení celoživotního vzdělávání na univerzitě i vytipování oblastí, ve kterých bude rozvoj programů a kurzů CŽV podporován. Důraz je kladen na programy strukturované do kreditového systému s možností využití těchto kreditů ve standardním diplomovém studiu. Podobně koncepč-

ní přístup a řešení však realizuje také několik dalších univerzit.

Priority uznávané akademickými funkcionáři, kteří vytvářejí dlouhodobé plány, jsou dány skutečnou aktuální situací školy a mnohdy může být realita v oblasti aktivit celoživotního vzdělávání výrazně odlišná, než jak by se mohlo zdát po přečtení oficiálních strategických dokumentů. Pokusili jsme se v rámci terénního výzkumu (dotazníková akce mezi 308 vysokoškolskými pedagogy všech veřejných a státních VŠ v roce 2002) analyzovat zájem a skutečnou aktivitu vysokoškolských pedagogů v této oblasti.

Anketa ukázala, že v různých kurzech ČŽV pracuje něco více než polovina dotázaných pedagogů (56 %), ale naprostá většina dotázaných se domnívá, že celoživotní vzdělávání má být nedílnou součástí činnosti vysoké školy (96 %).

42 % všech dotázaných pedagogů uvedlo, že pedagogicky působí v oblasti ČŽV nad rámec svého pedagogického úvazku. Nejčastěji v humanitních a ekonomických oborech (48 %), méně často v oborech přírodovědných (42 %) a technických (30 %). Nedo-

kážeme však z ankety zjistit, zda se jedná o aktivity realizované pro vlastní vysokou školu v rámci tzv. nadúvazku nebo o výuku, kterou tito pedagogové vykonávají pro jinou vzdělávací instituci. V dotazníku se objevila také jedna zajímavost, že totiž pohlaví respondenta je viditelným diferenciacním faktorem. Činnosti v rámci kurzů celoživotního a dalšího vzdělávání se jako pedagogové věnují více ženy než muži (46 % : 39 %).

Závěrem lze konstatovat, že celoživotní vzdělávání na vysokých školách je nejen evropský trend, ale především je a bude domácí společenskou potřebou. Naše vysoké školy se snaží této situaci přizpůsobit, některé s větším, jiné s menším nasazením, a proto také s různými úspěchy. Je však třeba mít na paměti, že připravit kvalitní studijní kurz celoživotního vzdělávání, zajistit finanční prostředky i kvalitní lidské zdroje na jeho přípravu a realizaci není jednoduchý a krátkodobý úkol. V této oblasti se také profiluje řada velmi aktivních soukromých vzdělávacích agentur a institucí, které jsou pružné ve svých obsahových nabídkách i formách studia a mohou představovat pro vysoké školy silnou konkurenci především v oblasti placených krátkodobých a střednědobých kurzů.